

НЕТАРИФНІ ОБМЕЖЕННЯ У МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ: СПРОБА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОЦІНКИ

Загальне зменшення рівня митних тарифів у міжнародній торгівлі посилює увагу дослідників до нетарифних обмежень, які є варіативнішими, гнучкішими та менш прозорими. Складність вивчення нетарифних обмежень значною мірою пояснюється труднощами у визначенні суті цього явища. У цій статті аналізуються підходи до визначення нетарифних обмежень та пропонується загальний огляд нетарифних обмежень в Україні.

Дедалі більший інтерес до питання нетарифних обмежень пояснюється, в першу чергу, загальним зменшенням світового рівня тарифних обмежень та, відповідно, посиленням уваги до складніших і часто менш очевидних форм впливу на міжнародні товарні потоки.

Вивчення будь-якого питання починається з визначення. У випадку з нетарифними обмеженнями визначення само по собі стає об'єктом дослідження. Що є нетарифним обмеженням? У загальних підручниках з міжнародної торгівлі нетарифні обмеження асоціюються, головним чином, з

кількісними обмеженнями торгівлі. Однак світ нетарифних обмежень набагато різнобарвниший і складніший. У цій статті робиться спроба проаналізувати існуючі визначення нетарифних обмежень та окреслити коло нетарифних обмежень, що використовуються в Україні.

Існуючі визначення нетарифних обмежень

Найпростішим є визначення від зворотного: "нетарифні обмеження - це всі торговельні обмеження, що не є тарифом"¹. Однак таке формулювання ставить багато запитань. На що впливають нетарифні обмеження? Хто встановлює ці обмеження? Який критерій оцінки слід застосовувати? Неоднозначність відповіді на ці запитання спонукала економістів до пошуку чіткішого формулювання визначення цього явища.

Аналіз наявних підходів до визначення сутності нетарифних обмежень (див. табл. 1) дає можливість зробити такі висновки:

1. Здебільшого автори розглядають і державу, і приватних осіб як суб'єктів, що встановлюють нетарифні обмеження.

2. Різні автори по-різному визначають, що є об'єктом дії нетарифних обмежень. По-перше, Р. Болдвін - єдиний дослідник, що прямо визнає вплив нетарифних обмежень на ресурси, з яких виробляються товари та послуги, залучені до міжнародної торгівлі. По-друге, всі автори вказують на зміну обсягів торгівлі при застосуванні нетарифних обмежень, однак зміна ціни, структури або напрямку торгівлі згадуються не завжди.

3. Більшість авторів безпосередньо у визначенні не використовує економіко-теоретичний критерій оцінки дії нетарифних обмежень, застосовуючи лише технічно-описові критерії.

У статті технічно-описовим вважається критерій, який використовує зміни в параметрах міжнародної торгівлі без пояснення, чи є ці зміни позитивними, чи негативними для економіки і суспільства в цілому. На противагу технічно-описовим критеріям, економічно обґрунтований критерій безпосередньо у визначенні відсилає дослідника до перевірки впливу дії нетарифного обмеження на економіку в цілому.

Зупинимося на другому та третьому пунктах детальніше. Відсутність повного переліку об'єктів впливу певною мірою спрощує визначення, але загрожує неврахуванням або недооцінкою ефекту нетарифних обмежень, якщо вони не мали впливу на всі об'єкти дії нетарифних бар'єрів одночасно. Наприклад, відсутність ціни як об'єкта впливу у визначенні І. Вальтера може призвести до неврахування ефекту від обмеження, якщо попит на товар нееластичний.

¹ У цій статті словом "тариф" позначені різні типи ввізного та вивізного мита, що використовуються в українському законодавстві.

Таблиця 1. Визначення нетарифних обмежень

Автори	Хто встановлює нетарифні обмеження?	На що впливають нетарифні обмеження?	Який критерій оцінки застосовується?
Р. Болдвін (1970) [1]	Держава або приватні особи	Розміщення товарів та послуг, залучених до міжнародної торгівлі, та ресурсів, спрямованих на виробництво цих товарів та послуг	Зменшення потенціального реального світового доходу
І. Вальтер (1972) [2]	Держава або приватні особи	Обсяги, товарну структуру або напрямки торгівлі товарами та послугами	Викривлення чи опосередкована зміна структури або напрямків торгівлі
А. Дардорф, Р. Стерн (1997) [3]		Ціну та обсяги зовнішньої торгівлі	Безпосередня чи опосередкована зміна ціни та обсягів

Наявність економіко-теоретичного критерію оцінки, з одного боку, зменшує практичну привабливість визначення. Наприклад, у Р. Болдвіна не розкрито методологію вимірювання потенціального реального світового доходу або, принаймні, його зміни під впливом того чи іншого заходу, що значно ускладнює роботу з його визначенням. З іншого боку, без критерію оцінки складно пояснити відмінність між еволюційними процесами та торговельними обмеженнями.

Під еволюційними процесами у статті розуміються такі події, як створення нових товарів, відкриття нових ринків, зміна технології виробництва або поява конкурентів, які впливають на ціну, обсяги, структуру або напрям зовнішньої торгівлі, але не є торговельними обмеженнями. Одним з підходів до вирішення цієї проблеми, запропонованим І. Вальтером, є введення індикатора наміру обмеження торгівлі як диференціатора нетарифних обмежень та еволюційних процесів. Однак чітко визначити намір, особливо у випадку приватної політики підприємства, часто дуже складно або й неможливо. Крім того, нетарифні обмеження не завжди виникають як наслідок свідомої дії, тобто наміру.

Наприклад, Конференція ООН з торгівлі та розвитку ЮНКТАД (United Nations Conference on Trade and Development) [4] розрізняє "нетарифні заходи" та "нетарифні бар'єри", де перше є загальнішим поняттям. Заходи включають будь-які інструменти, що мають обмежувальний ефект або можуть використовуватись як обмеження, хоча це не є їх основною властивістю.

Прикладом можуть бути стандарти, спрямовані на захист здоров'я людини або навколишнього середовища, однак насправді часто використовуються як засоби протекціонізму.

Окремим питанням у визначенні стоїть чітке формулювання відокремленості нетарифних обмежень від тарифів. Наприклад, ЮНКТАД [5] розглядає сезонні мита як нетарифні обмеження. Лише у визначенні Деардорфа та Стерна нетарифні обмеження прямо відокремлюються, тоді як Болдвін та Вальтер говорять про будь-які заходи, що впливають на міжнародну торгівлю.

Підсумовуючи, зауважимо, що досі в спеціальній літературі немає єдиного визначення нетарифних обмежень. Основними пунктами протиріч є об'єкти дії нетарифних обмежень та якість критерію оцінки, що застосовується у визначенні.

Пропозиція власного визначення нетарифних обмежень

Як уже зазначалось, основними пунктами, які вміщує визначення нетарифних обмежень, є:

- об'єкти впливу нетарифних обмежень;
- суб'єкти, що встановлюють нетарифні обмеження;
- критерій оцінки, що використовується.

Не претендуючи на повноту, автор статті пропонує таке визначення нетарифних обмежень, що принаймні частково вирішує проблеми, означені у попередній частині. Так, нетарифні обмеження:

- не є тарифом;
- це заходи, що пов'язані з діяльністю держави;
- впливають на ціну, обсяги, товарну структуру чи напрямки міжнародних потоків товарів та послуг;
- приводять до зменшення загального рівня світового добробуту.

Пропозиція автора не враховувати дії приватних осіб як нетарифні обмеження суперечить підходам Болдвіна та Вальтера. Але таке рішення, на думку автора, по-перше, допомагає частково вирішити проблему вирізнення еволюційних процесів, що змінюють обсяги або ціни у міжнародній торгівлі; по-друге, приватні дії, що можуть розглядатися як нетарифні обмеження, часто інституціалізуються та підтримуються державними актами. З іншого боку, необхідно вказати, що таке визначення усуває інституційні форми нетарифних обмежень, тобто політичні, соціальні й культурні фактори, які впливають на торгівлю, що їх розглядають Деардорф та Стерн [6].

Головною відмінністю визначення є застосування рівня світового добробуту як індикатора того, що дії держави є саме обмеженням. Це робить визначення певною мірою нефункціональ-

ним, бо рівень світового добробуту або напрям його зміни дуже важко оцінити¹. Однак запровадження точного критерію оцінки є надзвичайно важливим у вивченні державної політики як джерела нетарифних обмежень.

Використання добробуту, а не потенційного реального світового доходу як оціночного індикатора, базується на переконанні, що саме добробут може виміряти ефект від, наприклад, сертифікації чи стандартів, які зменшують світовий дохід, однак неоднозначно впливають на світовий добробут [7].

Види нетарифних обмежень

Базуючись на різних визначеннях, дослідниками було розроблено декілька переліків нетарифних обмежень. Порівняння трьох наявних переліків (див. табл. 2) демонструє, що:

1. Існують певні загально визнані форми нетарифних обмежень, як, наприклад, квоти, антидемпінгові правила, субсидії, податки, пов'язані з міжнародною торгівлею, ліцензії, митні правила й технічні вимоги.

2. Автори класифікацій розходяться у визнанні важливості ролі внутрішньої політики держави як форми нетарифних обмежень. Так, у класифікації ЮНКТАД лише різні форми субсидій визначаються як нетарифні бар'єри. На противагу цьому Деардорф і Стерн, так само як і Болдвін, називають державні закупівлі як частину нетарифних обмежень. Більше того, Деардорф і Стерн прямо розглядають макроекономічну, промислову, фінансову та конкурентну політику держави як форми нетарифних обмежень, якщо вони мають вплив на міжнародну торгівлю.

3. На відміну від класифікації ЮНКТАД, усі інші автори називають валютне регулювання як нетарифне обмеження.

4. Лише Болдвін включає дії приватних підприємців як форму нетарифних обмежень. Натомість Деардорф та Стерн говорять про інституційні нетарифні обмеження, що впливають з соціальних, політичних та культурних особливостей країни. Однак ці обмеження не увійшли до класифікації.

5. Лише Деардорф та Стерн розглядають дискримінаційні торговельні угоди як нетарифні обмеження.

Отже, як і у випадку з визначенням, очевидною є відсутність універсального розуміння нетарифних обмежень. Хоча автори мають узгоджені

¹ Питання оцінки рівня світового добробуту виходить за межі даної статті і потребує подальшого дослідження. Для практичного застосування визначення можна використати, наприклад, реальний ВВП або споживання домогосподарств, але саме вимір світового добробуту як бази для визначення дії нетарифного обмеження повинен бути метою дослідника, що має намір довести правочинність класифікації дії або політики держави як "нетарифного обмеження".

Таблиця 2. Види нетарифних обмежень

Обмежувальні заходи	ЮНКТАД	Р. Болдвін	Деардорф, Сгерн	Україна (оцінка)
Заходи, пов'язані з вартісними показниками:				
пов'язані з тарифами	x			x
збори	x		x	x
податки, пов'язані з міжнародною торгівлею	x	x	x	x
контроль за рівнем цін	x			x
Заходи, пов'язані з кількісними обмеженнями:				
заборони	x		x	x
квоти	x	x	x	x
добровільні експортні обмеження	x			x
Антидемпінгове / компенсаційне законодавство:				
мито	x	x	x	x
процедури застосування		x	x	x
Адміністративні дії держави:				
ліцензування	x	x	x	x
митні правила та процедури	x	x	x	x
технічні бар'єри	x	x	x	x
Обмежувальна практика у підприємстві		x		
Втручання держави у виробництво та розподіл:				
субсидії	x	x	x	x
державні закупівлі		x	x	x
державні монополії			x	x
Загальна політика держави:				
макроекономіка і конкурентна політика			x	x
монетарна політика і політика обмінного курсу		x	x	x
контроль за інвестиціями	x	x	x	x
імміграційна політика		x	x	
Дискримінаційні міжнародні угоди			x	x

погляди щодо певних форм цих обмежень, залишається значна кількість неузгоджених питань.

Аналіз дозволяє розділити форми нетарифних обмежень за рівнем їх застосування на загально-

функціональні та специфічні. Загальнофункціональними є обмеження, що впливають одночасно на всі товари, які беруть участь у міжнародній торгівлі. Прикладом таких обмежень є політика держави з валютного регулювання або загальні митні правила та процедури. Специфічними пропонується вважати нетарифні обмеження, що застосовуються лише до певної категорії товарів. Прикладами такого типу обмежень є квота, заборона або обов'язкова сертифікація.

Розподіляючи відомі нетарифні обмеження за запропонованою класифікацією, неважко помітити, що більшість нетарифних обмежень має специфічний характер, тобто застосовуються лише до певної категорії товарів. Однак значущість впливу загальнофункціональних та специфічних обмежень на торгівлю не є очевидною і потребує подальшого вивчення.

Система нетарифних обмежень України

Україна має доволі розгалужену систему нетарифних обмежень, що формально визначені у законодавчій системі країни. За Митним кодексом України митні органи мають право здійснювати як митне, так і нетарифне (позатарифне) регулювання при переміщенні через митний кордон України товарів [8]. Нетарифні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності визначаються як "методи адміністративного характеру, що полягають у необхідності надання певних дозвільних документів державних органів для здійснення ввезення (вивезення) товарів та інших предметів" [9]. Таким чином, визнається провідна роль держави у формуванні політики нетарифних обмежень. Це відповідає визначенню нетарифних обмежень, запропонованому автором статті.

З іншого боку, у визначенні нетарифні обмеження розглядаються як обмеження "на кордоні", тобто повністю виключається внутрішня політика держави як форма нетарифного регулювання. Це суперечить загальновизнаній світовій практиці зарахування внутрішньої політики держави як нетарифного обмеження, якщо її дії негативно впливають на ціну, обсяги, структуру чи напрямки міжнародної торгівлі.

Сергій Терещенко [10] виділяє такі форми нетарифного регулювання, що використовуються в Україні:

- кількісні обмеження, зокрема квоти;
- ліцензування;
- добровільні обмеження експорту;
- технічні бар'єри.

Вивчення законодавчої бази дає змогу дещо розширити та збагатити перелік форм нетарифних обмежень, що використовувались або використовуються в Україні. До переліку необхідно додати певні форми валютного контролю, заборони ввезення

або вивезення товарів, антидемпінгове та компенсаційне мито, субсидії, в тому числі експерименти у різних галузях промисловості та списання боргів (перелік наявних нетарифних бар'єрів див. у табл. 2).

Аналіз видів нетарифних обмежень, що застосовуються в Україні, дозволяє зробити висновок щодо кількісного домінування специфічних обмежень. Ними є добровільне обмеження експорту, ліцензії, квоти, технічні бар'єри, застосування антидемпінгового мита. Однак роль загально-функціональних обмежень, таких як митні правила та процедури або валютне регулювання у міжнародній торгівлі України, за оцінками експертів, має бути значною [11].

Висновки

Проблема нетарифних обмежень полягає значною мірою у складності визначення цих обмежень. Найпростіше - визначення від зворотного - включає неосяжне коло дій як держави, так і при-

ватних осіб, що впливають на міжнародні торговельні потоки, і, відповідно, можуть класифікуватись як нетарифні обмеження. Інші визначення, на жаль, також не дають однозначної відповіді на питання, що є нетарифним обмеженням.

Автор пропонує розглядати як нетарифні обмеження заходи, що пов'язані з діяльністю держави і не є тарифами, впливають на ціну, обсяги, товарну структуру чи напрямки міжнародних потоків товарів та послуг та призводять до зниження загального рівня світового добробуту.

Навіть загальний аналіз системи нетарифних обмежень України свідчить про їх розмаїття. Україна використовує майже всі форми нетарифних обмежень, але інтенсивність їхнього використання, безумовно, варіюється як для різних товарів, так і для різних форм обмежень. Вимірювання нетарифних обмежень та сили їхнього впливу на зовнішню торгівлю України є важливою темою для подальших досліджень.

1. Baldwin R. Non-Tariff Distortions of International Trade. Washington, D.C., Brookings Institution, 1970-P. 5.
2. Laird S., Yeats A. Quantitative Methods for Trade-Barrier Analysis. The Macmillan Press Ltd., 1990- P. 15.
3. Deardorff A., Stern R. Measurement of Non-Tariff Barriers. OCDE Economic Department Working Paper N 179,1997- P. 3.
4. Laird S., Yeats A.-?. 16.
5. Laird S., Yeats A.-?. 17.
6. Deardorff A., Stern R.- P. 4-5.
7. Orlova V. Certification of Experience Goods. "Наукові записки НАУКМА", ч. 2, 1999.
8. Митний кодекс України від 31.12.1991 р., № 1970а-ХІІ. "Відомості Верховної Ради" № 16, 1992-С. 203.
9. Терещенко С. Нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності на Україні. "Зовнішня торгівля" № 2-3, 1998.-С. 67.
10. Терещенко С. Нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності на Україні. "Зовнішня торгівля" № 2-3, 1998.-С. 67-68.
11. Schyrmer J., Khwaja S., Gnatkovska V., Paseka L., Orlova V. Exchange rate policy and Trade. HIRD Working Paper, 2000.

Orlova V. M.

NON-TARIFF BARRIERS IN INTERNATIONAL TRADE: ATTEMPT OF CONCEPTUAL ESTIMATE

General decrease in the world level of tariffs in international trade brought an attention of researchers to non-tariff barriers that are more diversified, more flexible, and less transparent. Difficulty in non-tariff barriers studying is, to a great extent, difficulty in defining. In the article, approaches to definition of non-tariff barriers are analyzed, and an overview of non-tariff in Ukraine is provided.